

átható egységének (az ő terminusával: a *figurák szintváltásának*) és az alakzatok történetiségének kettős alapelvéből, azon a ponton kezd el a modern lírai alakzatok modellezését, ahol a μ -csoport rendszere lezárul: hogyan változtatják meg a (permutatív) alakzatok a költői világ (meta)logikai értékét? A kérdésfeltevés meglehetősen speciálisan hangzik, már azért is, mert megfogalmazásakor Vajda az *inverzióra* korlátozza – pedig a lényeghez jut el vele, a költői és nem költői világ viszonyához a modern lírai alkotásban. Törekvése szerint messze túlmenve azon, amit a μ -csoport modellje hivatott volt leírni, Vajda a modern lírai alakzatok jellegzetességeinek hierarchizált rendszerét, pontosabban jellegzetes mozgásuk hierarchizált rendszerét vázolta fel; elképzelésének tágasságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy egy helyütt még azt is megkockáztatta, hogy a leírás a többi műnemet is érinti. A rendszer sokkal bonyolultabb és technikaibb, hogysesem itt érdemlegesen tárgyaljuk vagy vitassuk. Bízunk benne, hogy a szaklapokban s még inkább cikkekben, könyvekben tudomásul vesszük, és így a könyv megjelenésével Vajda András végre beljebb kerülne arról a nagyon marginális helyről, ahova talán saját maga húzódtott félre, de ahova valószínűleg túl könnyen hagyták is félrehúzódní. A tudományos világ akkori, szeszélyesen reglementírozott szabadoságának és az ő személye önpusztító hibáinak tudomásulvételével is van valami aggasztó abban, hogy egy ilyen szintű professzionális értekezés nem jelent meg – mintha nemcsak a mindenkori hivatalosság, hanem az ellenhivatalosság sem tudta volna tudomásul venni, ha valaki az uralkodó áramlaton kívül gondolkozott. Kétségtelen, hogy a művet ő maga sem tekintette befejezettnek, az utolsó bekezdésekben a kidolgozás pontosabbá tételének és folytatásának feladatait jelzi; de ebben a formában is autonóm, s kérdésfeltevései, illetve elképzelései nem arra hivatottak, hogy peremszempontokkal árnyalják ezt vagy azt az uralkodó felfogást, hanem (legalábbis gyakran) hogy egy modern költő, illetve egy modern költői jelenség elemzésének tengelyét képezzék. Egyetlen példát említek, mivel a költőt az értekezésben – ha mindig nagyon rövid kommentárral is – többször idézi. József Attila bizonyára ideologikusan

ihletett költő. Minden név, amit elemzői lírájával kapcsolatban emlegettek: Marx, Heidegger, Bergson, Freud, Kafka, Croce, Hegel stb. jogos, s az utóbbi időben jóval arányosabban kísérlük meg az ilyen ihletettség mérvét leírni, mint a korábbi, kisajátító törekvésekben. A szövegek végül mégis ellenállnak az interpretációnak – talán mert (ahogy a figyelmeztetően sokféle név is mutatja) végső soron mégsem annyira ideologikus ihletettségűek, mindenestre nem úgy és nem annyira, mint a József Attila szívének kedves Csokonai vagy akár a tőle egyébként is idegen Babits egyes versei. Nagyon sokat ígérne viszont, ha világeremtésüket, sőt ideológiájukat képi konstrukcióinak, *jelentéviszonyaik* jellegéből kiindulva kísérlnék meg leírni és kifejteni – amire persze történtek már részleges kezdemények, de Vajda András értekezése egy rendszer lehetőségét nyújtja. S hozzáfűzöm, a tudomány mozgásának jól ismert aritmiáját egy újabb példával illusztrálva, hogy a diskurzuselmélet hívei valóságos aranybányára találhatnak e kötet fejtegetéseiben és példáiban, hiszen a legfontosabb tanulmányok az ő szempontjukból nem is szólnak másról, mint, idézem a szerzőt, „a *diskurzív jelenség felbomlásáról*” (210.); a vonatkozó fejtegetésekben például „a *horizontális szövegszervező tényezők*”, illetve „a *szintaktikai szabályosság háttérbe szorulását*” mutatja ki, ennek folyamatát elemzik olyan finoman alkalmazott elméleti hagyomány, illetve olyan gazdag történeti anyag felől (1975-ben!), amelyet az elmélet érvényesítésekor nem szoktak ismerni.

Lehetetlen más mondatdal befejezni: nagy kár és nagy vétek, hogy Vajda András marginális maradt.

Pór Péter

BENNFENT

Bart István: *Angol–magyar kulturális szótár Corvina, 1998. 270 oldal, 2000 Ft*

Az ember különb- s különböző okokból egyszer csak nekivág egy idegen nyelv rengetegének, ki gürcölve-verejtékezve, ki pedig halakn füttyörészve machetével vagdossa maga

előtt az arcába lógó szövevényes liánokat, hogy keskeny, ám az idő múlásával mindjobban szélesedő-kényelmesedő csapásokat, ösvényeket alakítson ki magának az egyre ismerősebbé s barátságosabbá váló tájon, mígnem végül egy fennsíkron találja magát, ahonnan diadalmasan tekinthet le az alatt elterülő s általa megszelídített vadonra. Ekkor egy pillanatra elégedetten hátradőlhet: benn is van, fent is van; *bennfentes* lett. S kiérdemelt örömezését az sem veheti el, hogy néhány távolabb sötétlő magaslat figyelmezteti: azért akadnak még meghódítatlan területek. Mert ezeket már nem kényszerből, hanem pusztán úri passzióból szokás megmászni – s az meg már önmagában is olyan angol dolog. Erről a pontról indul a Bart István vezette kulturális túra.

Hiszen ahogy ugyanazt a hegyet meg lehet mászni a kék, a zöld, a piros vagy a sárga túra útvonalát követve (s akkor még nem számoltunk a térképre be nem rajzolt ösvényekkel), ez a könyv is egy nagyon személyes és nagyon élvezetes *túraajánlat*. Éppen ezért nem igen nevezném szótárnak, hiszen a szótár fogalma olyasvalamit takar, ami teljességre és objektivitásra törekszik. Bart könyvét viszont éppen az teszi élvezetessé, mi több, olvasmányossá (ami, lássuk be, ritkán szokott szótárak tulajdonsága lenni), hogy személyes érdeklődéseket, vonzalmakat és véleményeket fejez ki, s éppen ezért a címszavak (azonkívül, hogy betűrendben vannak) olykor meglehetősen találomra követik egymást, ami egyáltalán nem baj – ha a művet nem szótárnak kívánjuk használni. (Vö. ezzel szemben a könyv hátlapján olvasható ajánlóból vett részt: „*A brutó élet és életforma jellegzetes szokásait és hagyományait, a mindennapi élet és az ünnepnapok rítusait gyűjti össze ez a szótár, továbbá bemutatja az ezekhez tartozó tárgyakat, vagyis a brit életforma kellékeit, mindazt, amit a külföldiek gyakran furcsának, sőt olykor éppenséggel érthetlennékné találnak Nagy-Britanniában.*”) Javasolom tehát, tekintsük e könyvet inkább értékes *magángyűjteménynek* (esetleg útinaplónak), mely esetben a látogató (vagy olvasó) annak örül, amit a gyűjtő (vagy a szerző) elé tár, s nem azt fájlatja, ami onnan hiányzik. Éppen ezért – az olvasók hívebb útbaigazítása végett – szerencsésebb lett volna e műnek más címet ad-

ni (esetleg, hogy a mű egyik címszavát használjam fel: THE LOYAL TOAST, AVAGY A HŰSÉGES SZÉLESÉDŐ-KÉNYELMESEDŐ CSAPÁSOKAT, ÖSVÉNYEKET ALAKÍTSON KI MAGÁNAK AZ EGYRE ISMERŐSEBBÉ S BARÁTSÁGOSABBÁ VÁLÓ TÁJON, MÍGNEM VÉGÜL EGY FENNSÍKRON TALÁLJA MAGÁT, AHONNAN DIADALMASAN TEKINTHET LE AZ ALATT ELTERÜLŐ S ÁLTALA MEGSZELÍDÍTETT VADONRA. EKKOR EGY PILLANATRA ELÉGEDETTEN HÁTRADŐLHET: BENN IS VAN, FENT IS VAN; *bennfentes* LETT. S KIÉRDEMELT ÖRÖMEZÉSÉT AZ SEM VEHETI EL, HOGY Néhány TÁVOLABB SÖTÉTLŐ MAGASLAT FIGYELMEZTETI: AZERT AKADNAK MÉG MEGHÓDÍTATLAN TERÜLETEK. MERT EZEKET MÁR NEM KÉNYSZERBŐL, HANEM PUSZTÁN ÚRI PASSZIÓBÓL SZOKÁS MEGMÁSZNI – S AZ MEG MÁR ÖNMAGÁBAN IS OLYAN ANGOL DOLG. ERRŐL A PONTRÓL INDUL A Bart István vezette kulturális túra).

Ám túljutva e zökkenőn, máris átadhatjuk magunkat a mű által kínált nem kevés örömegeknek. Mert – tegyék a szívükre kezüket – ki tudta azt, angomán barátaim, hogy példának okáért a *mayday*, ez az oly sokszor hallott-olvasott s eddig talányos nemzetközi rádiós segélyhívás valójában a francia *m'aidez* angol átírása? (Itt rögtön szeretetteljesen nevetgélhetünk is kicsit az angolok híresen rossz kiejtésén, nemcsak ha franciául, de bármely nyelven szólaljanak meg.) Vagy ki tudta azt, hogy a II. világháborúban a szövetségesek normandiai partraszállásának napja, a sokat emlegetett *D-day* nem a *disembarkment day* rövidítése, miként azt sokan hiszik, hanem csupán '*D*' for '*day*', azaz egy bizonyos ismeretlen időpont jelölése? Azt meg pláne ki tudta, hogy a *D-day* újabb keletű használatban viszont a decimális (*decimal*) pénzrendszer angliai bevezetésének napja is? Az olyasféle eseményekről már nem is beszélve, mint mondjuk az, hogy a *deoch-an-doras* skótul búcsúpotharat, Szent János-áldomást jelent, vagy hogy az *old Red Socks* a római pápa ír protestáns gúnyneve. Bart könyve ugyanis olyan anyagot kínál, ami a hagyományos szótárakból hiányzik, s amit az angol anyanyelvűek ismernek és használnak, míg külföldiek számára csupán homályos utalások. Tehát takarásokat, asszociációs láncokat, konnotációkat fed fel, vagyis egy kultúra legbensőbb, titkos szövetét, s éppen ezért olykor van olyan izgalmas és lebilincselő, mint egy jó krimi. „*Nem két szót, nem is két nyelvet, hanem két kultúrát kívántunk összevetni*”, így az ajánló, s valóban, a szerző általában, ahol lehet, a fogalmak, szófordulatok magyar megfelelőjét is igyekszik megadni, rámutatva a különbségekre, eltérésekre. (Megjegyzendő, hogy noha a szerző kijelenti, hogy szótárában ne keressünk olyan szavakat, amelyeknek jelentése kétnyelvű szótárakból is megismerhető, ilyenek mégis szép számmal akadnak, pl. *punting, malapropism, purse, Orkneys, lecturer* stb.)

Az olvasó az angol kultúra legkülönbözőbb területeihez kapcsolódó szavakkal, fo-

galmakkal, illetve idézetekkel találkozhat itt. Jócskán akadnak történelmi eredetűek (pl. *Master of the Horse, Her Majesty's Pleasure*), a monda-, illetve mesevilágból származók (pl. *Morgan le Fay* vagy *the Mad Hatter* – az angolra fordítók különösen hálásak lehetnek az olyan címszavakért, mint pl. a *Seven Dwarfs*, ahol a hét törpe angol neve szépen fel is sorolatik; ilyesmit valóban dühítően hiába szoktunk keresni a hagyományos szótárakban!), földrajzi (pl. *Shetlands, Hebrides*), a különböző művészeti ágakhoz kapcsolódók (pl. *Palladian, limerick, muzak*) s ezenkívül az oktatás, a sport, a politika, a média, a vallás és a brit kultúra számos más fontos területéhez tartozók. Egy ilyen úgynevezett „különc” nép és kultúra esetében, amelyik még Európától is hagyományosan elhatárolja magát, van ám dolga a gyűjtőnek, csak győzze szusszal! Nyilván éppen a munka heve okozhatott olyan apró hibákat, mint pl. a keresztutalásként megadott szó címszavának hiánya (*luncheon meat* → *spam* [151.], ám a *spam* bizony nincs sehol). Hiányolom, hogy kifejezetten amerikai eredetű fogalmaknál nem mindig jelöli az eredetet (pl. *affirmative action, baby boomers*), és zavaró, hogy olykor a szó, illetve fogalom magyarázata nem pontos vagy kielégítő – ez általában éppen az amerikai eredetű dolgoknál fordul elő, talán azért, mert a szerző kevésbé otthonos ebben a kultúrában, mint az angolban. Például – ha már beleveszi – a *Simpsons* címszó esete ilyen: „*amerikai rajzfilm-család; sárga a fejük, égnek áll a hajuk, gülüszemük kidülld; a bántóan ostoba és primitív rajzok jól illenek a történetekhez*” (223.). Azért választottam éppen ezt, mert a *Simpsons* kiváló címszó lehetne egy *amerikai* kulturális szótárban, minthogy ez a rajzfilm gyakran olyasmiket tartalmaz, amiket rendes játékfilmben sohasem vetítenének az amerikai tévében; amerikai kulturális tabukat vesz célba, s csupán rajzfilm volta menti meg a különböző érdekcsoportok érzékenységét rendkívüli (olykor túlzott) módon tiszteletben tartó tévé általi kicenzúrázástól. Éppen ezért tulajdonképpen elsősorban felnőtteknek szól, akik tisztában vannak a rajzfilmben gyakori utalások mögöttes tartalmával (pl. filmidézetek), valamint azzal is, hogy némely szülők miért nem

engedik meg gyermekeiknek, hogy nézzék a sorozatot. A *Simpsons* az amerikai kultúra álszent, puritán és túlzottan negédes-szentiimentális oldalát provokálja. Ugyanez a probléma pl. a *cyberpunk* címszónál is, ahol – többek között – az nem derül ki, hogy mi ebben a műfajban a *punk*.

Más jellegű pontatlanságok is akadnak, így pl. a *gay* címszónál („*homoszexuális férfiak [és újabban nők] önelnevezése, melynek használata következképp [ma már] nem sértő*”), minthogy a nők, elhatárolódní kívánván a férfiktól, önmagukra általában a *lesbian* szót használják. Ennél valamivel zavaróbb az, amikor a szerző (legtöbbször üdítő hatású) magánvéleménye kissé túlteng a szövegben, így pl. a *political correctness* címszónál, amiből – az esetleg tudatlan – olvasó csak azt szűrheti le, hogy ez az egész egy nagy marhaság, minthogy kizárólag a (valóban) nevetséges túlzásokat hangsúlyozza, anélkül, hogy az esetleg nálunk is átvehető – és nagy ritkán át is vett (pl. cigány – roma) – pozitív példákra is kitérne (ha már kultúrák összehasonlításáról és egymásra hatásáról van szó). Itt jegyzném meg, hogy annak ellenére, hogy a fentiekhez hasonló címszavak is benne vannak a gyűjteményben, elkelt volna több, a mostani időkből származó és a *mai* brit élethez kapcsolódó címszó, mert olykor bizony egy kicsit túlságosan is ódonnak tűnik az a világ, amelyet e könyv tükröz, még akkor is, ha az angol kultúra köztudomásúan és kiemelkedően hagyománytisztelő. Ám lehetséges, hogy ez is olyasmi, ami a szerző, illetve a gyűjtő preferenciáit tükrözi, s akkor pedig meg van bocsátva, hiszen nem lehet számon kérni valakin, aki mondjuk legszívesebben romantikus tájképeket gyűjt, hogy miért nem vesz inkább Picassókat.

Ám vissza a laudatóhoz: mi, anglofónok, sőt más idegenszívűek is! örülhetünk, hogy van egy kalauzunk, ami magyar szemszögből tálalja nekünk Angliát, amitől az egy kicsit jobban a miénk is. S ha szorult helyzetbe kerülünk, talán elég nekünk is csak annyit magunk elé mormolni: „*Close your eyes and think of England*”, s a haza fényre derül.

Bán Zsófia